

UOT 159.9

Aynur Firuz qızı Əlimuradova
fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorant
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu

I SİNİF ŞAĞİRDƏRİNİN MƏKTƏBƏ ADAPTASIYASI ZAMANI ONLARA PSIXO-PEDAQOJİ DƏSTƏYİN TƏŞKİLİ VƏ VASİTƏLƏRİ

Aйнур Фируз гызы Алимурадова
докторант по программе доктора философии
Институт Образования Азербайджанской Республики

ОРГАНИЗАЦИЯ И СРЕДСТВА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДДЕРЖКИ ПЕРВОКЛАССНИКОВ ПРИ АДАПТАЦИИ К ШКОЛЕ

Aynur Firuz Alimuradova
doctorial student in the program of doctor of philosophy
Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

ORGANIZATION AND MEANS OF PSYCHO-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR FIRST-GRADERS DURING THEIR ADAPTATION TO SCHOOL

Xülasə. Birinci siniflərin uyğunlaşma müddətinin təşkili proqramı birinci sinif şagirdlərinə psixoloji və pedaqoji yardım proqramına əsaslanır. Hal-hazırda uşaqlara psixoloji yardım üçün bir çox fərqli proqram mövcuddur. Hamısı, Rus psixologiyasında qəbul edilmiş, bir uşağın zehni və fərdi inkişafı üçün ən əlverişli şərait yaradan fəaliyyətin ünsiyyət qruplarında təşkil olunan oyun olması fikrinə əsaslanır. Buna görə də, bu cür proqramlar müəllifləri tərəfindən uzun illərin təcrübəsi ilə sınaqdan keçirilmiş təhsil oyunlarına əsaslanır.

Açar sözlər: *adaptasiya, pedaqoji, ünsiyyət, metodika, fərdi xüsusiyyətlər, təlim-tərbiyə, fəalliq, müəllim, valideyn, şagird*

Резюме. Программа организации периода адаптации первоклассников основана на программе психолого-педагогической помощи первоклассникам. В настоящее время существует множество различных программ психологической помощи детям. Все это основано на принятой в отечественной психологии идее о том, что деятельность, создающая наиболее благоприятные условия для умственного и личностного развития ребенка, представляет собой игру, организованную в группах общения. Поэтому в основе таких программ лежат обучающие игры, проверенные авторами с многолетним опытом.

Ключевые слова: *адаптация, педагогическая, коммуникация, методика, индивидуальные особенности, обучение и воспитание, активность, учитель родитель, ученик*

Summary. The program of organizing the period of adaptation of the first grades is based on the program of psychological and pedagogical assistance to the first grade students. Currently, there are many different programs for psychological assistance to children. It is all based on the idea accepted in Russian psychology that the activity that creates the most favorable conditions for the mental and personal development of a child is a game organized in communication groups. Therefore, such programs are based on educational games tested by the authors with many years of experience.

Key words: *adaptation, pedagogical, communication, methodology, individual features, training and education, activity, teacher, parent, pupil*

Məktəbəqədər uşaqlıq dövrünə girən uşaq, açıq şəkildə maraqlanmağa başlayır. Ancaq bu dünyanın quruluşu, içindəki münasibətlər ilə sualları təkbəşinə başa düşə bilmir, buna görə

sözün tükənməz sual axını olan bir yetkinə mü-raciət etmək məcburiyyətində qalır. Axı o, onun üçün bir bilici, erudit kimi davranır. Ünsiyyətin idrak təbiəti uşağa bilinməyən və böyük ölçüdə anlaşılmaz, sirliliyi bir dünyanın çərçivəsini genişləndirməyə imkan verir. Bir yetkinin dəstəyi, onun tutarsız köməyi uşağın düşüncə tərzinin inkişafı, öz intellektual faydalılıq hissini gücləndirməsi üçün vacib şərtidir. Şəxsi ünsiyyət uşağı insanların mürəkkəb dünyasına tanıdır və bu dünyada kifayət qədər yer tutmasına imkan verir. Başqaları ilə əlaqələr qurmağı, onlarla gəzməyi öyrənir, cəmiyyət qaydalarını öyrənir.

G.M. Şaşlovaya görə *“məktəbəqədər yaşdan ibtidai məktəb yaşına keçid dövründə uşaqlar ilə inkişaf işinin təşkili üçün ən uyğun forma, qrup ünsiyyəti şəklində aparılan dərslərdir”* [4, s.38].

Ədəbiyyat məktəbəqədər uşaqlarda nevrozların qarşısını almaq üçün oyun psixoterapevtik qruplarının yaradılması təcrübəsini təqdim edir (A.S. Spivakovskaya); kiçik məktəblilərdə adaptiv, münaqişəsiz davranış bacarıqlarının formalaşdırılması (A.Y. Varga); birinci sinif şagirdləri arasında narahatlığın psixoloji korreksiyası üçün qrup dərsləri (A.M. Parişionan); məktəbə uyğun yetkinliyin olmaması səbəbindən təhsilin ilkin mərhələsində ola uşaqlar üçün inkişaf qrupları (N.I. Gutkina); uşağın daha da uğurlu inkişafı şərti kimi təhsil fəaliyyətlərinə uyğunlaşması üçün psixoloji təlim şəklində qrup korreksiya və inkişaf sinifləri (O. A. Matveeva, E. A. Lvova); uşaqları məktəbdə təhsil işbirliyinə hazırlamaq (G.A. Tsukerman, K.N. Polivanova).

I.V. Dubrovina uşaqlarda həm müəyyən fərdi keyfiyyətləri (əxlaqi-iradi, ünsiyyət bacarıqları), həm də uşağın uğurlu təhsili üçün zəmin yaradan zehni funksiyaları inkişaf etdirməyə yönəlmiş inkişaf sinifləri proqramı təklif edir. Proqrama hər biri 4-8 dərstdən ibarət olan 7 mövzu daxildir [5].

R.V. Ovçarova özünüdərək quruluşu pozğunluqları olan uşaqlara kömək üçün müxtəlif şüurlu quruluşların inkişafına yönəldilmiş korreksiya proqramı hazırlamışdır. Proqramın məqsədi emosional reaksiya təhriflərini və davranış stereotiplərini aradan qaldırmaq, uşaqla həmyaşıdları arasında tam hüquqlu təmasları yenidən qurmaq və ünsiyyət mövzusu olaraq sosial və pedaqoji baxımdan laqeyd uşağı inkişaf etdir-məkdən ibarətdir [8, s.24]

A.M. Prikojan, N.V. Samoukina və digər müəllimlər və psixoloqlar da uşaqların şəxsiyyətinin bu və ya digər sahəsinin inkişafı üçün korreksiya proqramları hazırlamışlar. T.V. Azarovanın proqramı, birinci sinif şagirdlərinin təcrübə qrupundakı məktəb təhsili vəziyyətinə uğurla uyğunlaşması üçün sosial, psixoloji və pedaqoji şərait yaratmaq məqsədilə ən optimaldır (görülən tədqiqat işləri nəzərə alınmaqla) [5].

Bu proqram müəyyən bir məntiqlə qurulmuş və təhsil sahələrində məktəbə lazımı psixoloji hazırlıq səviyyəsini, şagirdlərin həmyaşıdları və müəllimləri ilə ünsiyyəti və kiçik şagirdlərdə motivasiya hazırlığını formalaşdırmağa yönəlmiş bir-biri ilə əlaqəli məşğələlər sistemidir. Proqrama 18 dərslər dövrü və əlavə bir sıra məşq daxildir. Hər dərslər standart davranış formasına malikdir, müddəti təxminən 45-55 dəqiqədir.

Tərbiyə və inkişaf üçün əlverişli şəraitdə nəticə, əməyə və zəhmətin keyfiyyətinə formalaşmış müsbət münasibətdir. Əks təqdirdə, uşaq əmək fəaliyyətlərini mənimsəyə bilməməsindən ümidsizliyə qapılır. Eyni zamanda, fəaliyyətdə yoldaşlarından da geri qalırsa, bu, yaşlıları ilə eyniləşdirmə mexanizmini bloklayır. Beləliklə, əmək fəaliyyəti, sanki uşağın şüurundan "çıxır". Natamamlıq hissi onun yerini alır.

– Yaşlıları ilə ünsiyyət və münasibətlər. Bu cür ünsiyyətə ehtiyac erkən uşaqlıqdan (1-3 yaş) başlayır. Məzmunu şəriklik, yaşlıları ilə əməkdaşlıq, özünü ifadə etməkdir. Yaşlıları ilə münasibət uşağın həyatının bütün aspektlərini əhatə edir. Bunlar olmadan birgə oyunlar, təhsil və əmək fəaliyyətləri qeyri-mümkündür.

Aydındır ki, birinci sinif girmək uşaqların təmas tezliyini və intensivliyini bir müddət azaldır. Lakin bunun yaşlıları ilə uğurlu ünsiyyətin amillərdən biri və eyni zamanda yeni bir sosial mühitdə əlverişli uyğunlaşma meyarı olduğu inkar edilə bilməz. Həmyaşıdları ilə münasibətlər müxtəlif motivlərdən qaynaqlanır: işgüzar, idrak, şəxsi [8, s.32]. Həmyaşıl, birgə fəaliyyətlərdə iştirakçı və tərəfdaş kimi görünür. Eyni zamanda, yaşla birlikdə, uşaqlarda bir-birlərinə qarşı bilik marağı artır. Şəxsi motivlər son dərəcə vacibdir: həmyaşıl özünü başqaları ilə müqayisə etmək üçün bir meyardır, uşağın nail olmaq və üstələməyə çalışdığı əlçatan bir standartdır. Başqa sözlə, yaşlıları ilə ünsiyyət şəxsi inkişaf üçün stimül rolunu oynayır. Uşaqlıqda qazanıl-

mış yaşdırları ilə münasibətlər və ünsiyyət təcrübəsi, yetkinlik yaşlarında bu həyat sahəsinin xüsusilə aktual olmasını nəzərə alaraq, çox vacibdir. Beləliklə, uşaqlıq böyüklər dünyasına girmək üçün bir növ tramplindir.

– Yetkinlərlə ünsiyyət və münasibətlər. Uşaq və böyüklər həyatları boyu bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədəirlər. Bu, iki əsas ünsiyyət formasında ifadə olunur: idrak və fərdi [6, s.7].

Bütün uşaqlıq dövrü ərzində uşaq yetkinlərdən emosional asılılığını qoruyub saxlayır. Buna görə də onun bir insan kimi formalaşması bir yetkinin ünsiyyətinin məzmununa bağlıdır. Duyğusal baxımdan pozitiv bir əlaqə vəziyyətində uşaq ona güvənir, uğurlu olmağa, davranış qaydalarına riayət etməyə çalışır. Və bu, öz növbəsində, həyatın tələblərinə uyğunluq hissini yaranmasına kömək edir. Bir yetkinin yadlaşması, əsəbiliyi, diqqətsizliyi uşağın xoşagəlməz duyğulardan çəkinməsinə və təcrid olunmasına gətirib çıxarır. Nəticədə təcavüz, yalan, itaət və təcrid kimi arzuolunmaz keyfiyyətlər inkişaf edə bilər. Bu vəziyyətdə onlar, əlverişsiz bir vəziyyətə uyğunlaşma vasitəsi kimi çıxış edirlər.

– Fantaziya. Fantaziya (xəyal) uşağın müxtəlif fəaliyyət növlərində fəal iştirakının əsasını təşkil edir: mövzu-praktik, oyun, ünsiyyət və s. 5 yaşlı uşaqlar üçün fantaziya həyatın o hissəsidir ki, həyat, bunsuz maraqsız və darıxdırıcı olur [24, s.68]. Uşaqların təsəvvürünün vacib bir xüsusiyyəti, vəziyyət üçün ideal və real, şərtli və həqiqi planları çevik şəkildə birləşdirmək bacarığıdır. Digər bir səciyyəvi cəhət, xəyal obrazlarının qeyri-müəyyən olanlarından getdikcə daha dəqiq, müəyyən hala gəldikdə, getdikcə daha çox əlamət daxil etdikdə, təsəvvürün başlanğıc senkretliyindən getdikcə daha çox analitikliyə doğru inkişaf etməsidir.

Psixologiya və pedaqogikada təxəyyülü sırf idrak qabiliyyəti kimi qəbul etmək adətlidir. Bu arada, xüsusilə məktəbəqədər yaşda, bir uşağın başqa bir insana və özünə dönməsi üçün bir mexanizm rolunu oynayır. Uşaqlıq xeyallarına

diqqətli olmaq valideynlərin övladını daha yaxşı başa düşməsinə kömək edə bilər.

Beləliklə, uyğunlaşma dövründə psixoloji və pedaqoji dəstəyin əsas məqsədi uşağın məktəb münasibətlər sistemində uğurla fəaliyyət göstərməsinə və inkişafına imkan verən pedaqoji, sosial-psixoloji şəraitin yaradılmasıdır. Bundan başqa bu zaman psixoloji və pedaqoji dəstəyin bir-biri ilə əlaqəli üç vəzifəsi formalaşdırıla bilər:

– uşağın psixoloji və pedaqoji vəziyyətinin və məktəbdə təhsil prosesində zehni inkişafının sistematik şəkildə izlənməsi;

– tələbələrin şəxsiyyətinin inkişafı və onların uğurlu öyrənməsi üçün sosial və psixoloji şəraitin yaradılması. Bu problemin həlli bir təhsil müəssisəsindəki təhsil prosesinin çevik sxemlərə görə qurulduğunu, bu müəssisədə oxumağa gələn uşaqların psixoloji xüsusiyyətlərindən asılı olaraq dəyişə biləcəyini düşünür;

– adaptasiya dövründə problemləri olan uşaqlara yardım göstərmək üçün xüsusi sosial-psixoloji şəraitin yaradılması.

Problemin aktuallığı. Təlimin ilk mərhələsində müəllimlə şagirdlər arasında olan münasibətlərdə xüsusi əhəmiyyət kəsb edən, müəllimin təlim prosesindəki uğur və uğursuzluqları qiymətləndirməsidir. Bu, müəllimin hər bir uşağa verdiyi qiymətləndirməyə görə daşdığı böyük məsuliyyətdən xəbər verir və şübhəsiz ki, müəllimdə, onunla ünsiyyət texnikasına olan tələbləri artırır.

Problemin elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi əhəmiyyəti ondadır ki, burada adaptasiya prosesinin nəzəri əhəmiyyəti onun strukturunun müəyyənləşdirilməsi ilə əsaslandırılmış, təhsil kommunikasiyası, didaktik kommunikasiya və psixo-pedaqoji ünsiyyət anlayışları psixoloji və pedaqoji biliklərin paradigmatik əsaslarının təhlili yolu ilə diferensiallaşdırılmış və onun funksiyası I sinif şagirdlərinin adaptasiya prosesində üzə çıxarılmışdır.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın praktiki əhəmiyyəti təlim prosesində adaptasiya təcrübəsinin önəmli yer alması ilə səciyyələnir. Bu, qloballaşmaqda olan təhsilin inkaredilməz şərtidir.

Ədəbiyyat:

1. Abdullayeva, Ş.Y. Kiçik yaşlı məktəblilərin həmyaşıdları ilə qarşılıqlı münasibətlərinin emosional xüsusiyyətləri: /psixol. elm. nam. dis. avtoreferatı/ -Bakı, 2004. -17 s.
2. Aral, N. Okul Öncəsi Eğitiminde Oyun / N. Aral, F. Gürsoy ve A. Köksal. -İstanbul: Yapa Yayınları, -2001. - 282 s.

3. Gazezoğlu, Ö. Okul Öncesi Eğitim Kurumlarında Devam Eden 6 Yaş Çocuklarına Öz Bakım Becerilerinin Kazandırılmasında Oyun Yoluyla Öğretimin Etkisi. /Yüksek Lisans Tezi/ – İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, -2007. -172 s.
4. Беспалько, В. П. Психологические парадоксы образования // – Москва: Педагогика, - 2000. № 5. -с. 13-20.
5. Гонеев, А.Д. Основы коррекционной педагогики. Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. Заведений / А.Д.Гонеев, Н.И.Лифинцева, П.В.Ялпаева. – М., -2004. -354 с.
6. Николаева, М. Педагогическая поддержка школьников // -Москва: Народное образование, – 2006. № 1, – с.54-66.
7. Овчарова, Р.В. Практическая психология в начальной школе / Р.В. Овчарова - М., -1996. -334 с.
8. Олешков, М. Ю. Трансляция нового знания в учебном тексте (опыт дискурсивного анализа) // - Москва: Философия образования, - 2005. -№3(14), -с. 253-257.
9. Schramm, W. L. The beginnings of communication study in America: a memoir / W. L. Schramm. – C A: Sage. - 2017. -256 p.
10. Stagner, R. Psychology of Personality / R. Stagner. - NY., -1961. -226 p.
11. Task Force of the European of Cardiology and the North American Society of Pacing and Electrophysiology. Heart Rate Variability. Standards of Measurements, Physiological Interpretation, and Clinical Use // -NY: Circulation. – 2016. №93, -p.1043-1065.

E-mail: asil_zade@mail.ru

a.elimuradova@arti.edu.az

Rəyçilər: *psixol.ü.elm.dok., prof. R.İ. Əliyev*

ped.ü.elm.dok.,prof. H.H. Əhmədov

Redaksiyaya daxil olub: 03.11.2021.